
СПАДЩИНА ВИДАТНИХ ПОЛТАВСЬКИХ ПЕДАГОГІВ У ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

М.В. ГРИНЬОВА, Н.В. БСЛЯЄВА

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава

ДІЯЛЬНІСТЬ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ В РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ПОЛТАВЩИНИ

Ключові слова: педагогічне краєзнавство, краєзнавча робота,
педагогічна спадщина видатних полтавців, кафедра педагогічної
майстерності, Клуб педагогічного краєзнавства.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури сучасної людини є її любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока шана до віковичних традицій свого народу.

На думку Є.М. Хрикова, «орієнтація на збереження національних традицій в освіті є однією з умов формування національної свідомості громадян, збереження національної самобутності та незалежності. Тенденція до зближення національних моделей науки та освіти є умовою подолання міжнародних суперечностей та формування світової спільноти, що може стати важливим чинником прискорення соціального розвитку» [15, с. 11-16]. Для цього відбуваються відповідні зміни з метою вдосконалення системи підготовки педагогічних кадрів. Ефективність реалізації завдань реформування освіти, спрямована на виховання національно свідомих і освічених громадян України, багато в чому залежить від культуротворчої, зокрема краєзнавчої, підготовки майбутнього вчителя.

Метою дослідження є діяльність кафедри педагогічної майстерності Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка в розвитку педагогічного краєзнавства Полтавщини.

Термін «педагогічне краєзнавство» трапляється в працях багатьох сучасних дослідників: А.Х. Аптікієва, С.В. Кривога, В.В. Матіяш, Т.М. Міщенко, Л.В. Смирнової, О.В. Терьохіна, в яких простежено тенденції до розширення вивчення сутності цього поняття як важливої частини навчально-виховного процесу. З'являються спроби схарактеризувати його детальніше й довести необхідність та доцільність використання в системі підготовки майбутнього вчителя.

Як наголошує Я.М. Серкіз, «знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулі з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить тривкі основи теперішності і є запорукою майбутнього» [16, с. 3-5].

Поняття «краєзнавство» у різні часи мало різне значення. Видатний український педагог К. Д. Ушинський уперше дав визначення краєзнавства як педагогічного поняття, виділивши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти. Видатний педагог наповнив уживаний тоді термін «батьківщинознавство» (термін запроваджено М. В. Ломоносовим) загальнопедагогічним змістом.

В Українському педагогічному словнику С.У. Гончаренко визначає шкільне краєзнавство як освітньо-виховну роботу, яка полягає у всебічному вивченні на уроках і в позакласній роботі частини країни (області, району, міста тощо); основним завданням його є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною, практичною метою. Краєзнавчий матеріал на уроках допомагає розкриттю загальних закономірностей явищ, які вивчаються, підвищує інтерес і глибину розуміння навчального предмета, збагачує учнів знаннями про свій край і перспективу використання місцевих ресурсів. Краєзнавча робота учнів дає цінний матеріал для науки й народного господарства (розвідка корисних копалин, гідрологічні й фенологічні спостереження, визначення ґрунтів, рослинності тощо) [5, с.179].

Таким чином, педагогічне краєзнавство охоплює дослідження природи, побуту, історичної та культурної спадщини, видатних діячів та персоналій регіону. О.В. Сухомлинська зазначає: „Педагогічна думка завжди персоніфікована — на ній лежить відбиток особистості її носія з його смаками, поглядами, віруваннями та уподобаннями. Моделлю розгляду педагогічної думки часто виступає творча біографія педагога» [14, с. 36]. Обґрунтовуючи термін „педагогічна персоналія», О.В. Сухомлинська зауважує: ... це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [14, с. 42].

В. Матіяш, уточнюючи предмет педагогічного краєзнавства, відмічає, що це може бути матеріал конкретної школи, шкільного колективу, унікальний досвід педагогічної діяльності окремих шкіл, районних відділів народної освіти, сільських і міських професійно-технічних училищ, вищих педагогічних закладів [10, с.112].

Полтавська земля дала багато видатних людей українського та міжнародного масштабу у найрізноманітніших галузях науки та культури. Говорячи про історико-педагогічне краєзнавство, його значення для ефективного функціонування та пріоритетного розвитку сучасної системи освіти, звертаємось до педагогічної спадщини видатних полтавців М.В.Гоголя, І.П.Котляревського, Г.С.Сковороди.

Полтавщина — серце України. Не тільки тому, що розташована вона посередині між промисловим сходом і галицьким заходом, у самому центрі країни. Канва історичних легенд і літературних міфів пов'язує ці місця, якими так багатий полтавський край: тут жили і творили Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Іван Котляревський, а український гетьман Василь Кочубей вінчався у Миколаївській церкві... [13, с. 26 -30].

Полтавська земля дала багато видатних людей українського та міжнародного масштабу у найрізноманітніших галузях науки та культури. Говорячи про історико-педагогічне краєзнавство, його значення для ефективного функціонування та пріоритетного розвитку сучасної системи освіти, звертаємось до педагогічної спадщини видатних полтавців М.В.Гоголя, І.П.Котляревського, Г.С.Сковороди.

Таблиця 1.

Структура педагогічного краєзнавства (за В.Матіяш)

<i>Історико-педагогічне краєзнавство</i>	досліджує історію освіти краю, розвиток системи народної освіти і педагогічної думки.
<i>Школознавче краєзнавство</i>	здійснюється всюди і постійно з метою управління плануванням. Органи народної освіти, планові органи збирають різні місцеві матеріали, використовують статистичні дані, що дозволяють правильно визначити сітку шкіл, факультативи, склад кадрів тощо.
<i>Дидактичне краєзнавство</i>	передбачає вивчення місцевих географічних, екологічних, виробничих та інших особливостей із дидактичною метою для того, щоб місцеві об'єкти використовувались у процесі навчання як засоби наочності й конкретизації загальних наукових положень. До дидактичного краєзнавства відносять специфічність змісту освіти і виховання з урахуванням національних і регіональних особливостей.
<i>Вплив місцевих факторів на цілісне формування особистості учня</i>	(як напрям педагогічного краєзнавства) має надзвичайно велике значення для правильної, цілеспрямованої роботи педагога. Особистість формується в результаті всіх взаємодій із навколишнім середовищем.
<i>Народно-педагогічний напрям краєзнавства</i>	впливає з попереднього напрямку, передбачає вивчення складових народної педагогіки, варіантом якої є етнопедагогіка; знання місцевих національних особливостей народної дидактики, народної виховної практики, народного дитинознавства та народної педагогічної деонтології сприятиме результативності навчально-виховного процесу.
<i>Педагогічний досвід учителів місцевих шкіл</i>	індивідуальний стиль педагогічної діяльності учителів регіону, їх майстерність і новаторство, найяскравіші шкільні традиції, регіональна своєрідність авторських шкіл.

Полтавська земля дала багато видатних людей українського та міжнародного масштабу у найрізноманітніших галузях науки та культури. Говорячи про історико-педагогічне краєзнавство, його значення для ефективного функціонування та пріоритетного розвитку сучасної системи освіти, звертаємось до педагогічної спадщини видатних полтавців М.В.Гоголя, І.П.Котляревського, Г. С. Сковороди.

Полтавщина — серце України. Не тільки тому, що розташована вона посередині між промисловим сходом і галицьким заходом, у самому центрі країни. Канва історичних легенд і літературних міфів пов'язує ці місця, якими так багатий полтавський край: тут жили і творили Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Іван Котляревський, а український гетьман Василь Кочубей вінчався у Миколаївській церкві... [13, с. 26 -30].

Справжній письменник, науковець, педагог починається з рідного краю. Гете говорив: «Для того, щоб зрозуміти поета, треба їхати на його батьківщину».

Витоки геніальних творів класика російської та української літератури Миколи Гоголя починаються з села Васиївки, що на Полтавщині, де минуло дитинство майбутнього письменника. Саме з Васиївкою, куди привезли маленького Миколу з Вели-

ких Сорочинців через кілька тижнів після народження, пов'язані перші світовідчуття — тут він уперше почув чудові українські пісні, казки, перекази; тут чарівна українська природа наснажувала його свідомість прекрасними картинами; тут він бачив неперевершених веселунів-сміхотворців і одержав перші уроки декламації і сценічних прийомів, якими пізніше дивувався своїх близьких приятелів у гімназії. «Я думаю, все переменилось, но моє серце всегда останется привязанным к священным местам родины...» — читаємо з листа Миколи Гоголя до матері.

Красназничий аспект творчості М.В.Гоголя розглядався у роботах В.Вересаєва, Ю.Манна, М.Храпченка, А.Соколова, І.Золотуського, Л.Пляшко, М.Поповича та інших дослідників в основному як ілюстративний матеріал до життя і творчості великого письменника [7, с.35-37].

Тому є необхідність проникнути в творчу лабораторію митця, зробити спробу розгадати таємниці педагогічних аспектів гоголівської творчості, простежити становлення письменника як педагога.

Педагогічний стиль, на думку Миколи Васильовича Гоголя, повинен базуватися на принципах демократичності, доступності, невимушеності, здатності до творчості, відкритості у виборі: «Більшу частину наук читав він сам. Без педантських термінів, помпезних поглядів умів передати саму душу науки так, що і малолітньому було видно, для чого вона йому потрібна. Переважна частина лекцій складалась із оповідей про те, що очікує юнака попереду, і весь горизонт його поля діяльності вмів окреслити так, що юнак, ще на школярській лаві, подумки і душею жив уже там, на службі» [1, с. 51-56].

Педагогічна майстерність, за М. В. Гоголем, є альфою та омегою всього навчального процесу. «Лінощі й нетямущість вихованця обертаються на провину педагога й суть тільки вивіски його власного недбальства; він не вмів, він не хотів заволодіти увагою своїх юних слухачів; він змусив їх з відразою приймати гіркі свої пігулки. Цілковитою нездібністю неможливо припускати в дитині» [3, с. 198-199].

Педагогічним інноваціям Гоголь протиставляв реальну дійсність у педагогічній царині, визначаючи характерні риси псевдонаукового підходу: домінування зовнішніх порядків; жорстка вимога від дітей того, чого можна вимагати тільки від дорослих; заборона творчої реалізації; акцент на гарній поведінці при цілковитому ігноруванні розуму та успіхів школярів. Учителі проявляли логіку у викладі навчального матеріалу і гарячковість власного захоплення, не усвідомлюючи прагнень вихованців. І висновок М. Гоголя – беззаперечний: «Не було тільки життя в самій науці» [1, с. 51-56].

Через це майже в усіх своїх статтях М. В. Гоголь приділяє величезну увагу особистості, таланту та професійності викладача. Розповідь професора, на думку Миколи Васильовича, має бути часом піднесеною, простою й зрозумілою для кожного слухача і водночас викликати високі думки. А цього можна досягти завдяки порівнянням зі знайомими слухачам предметами і явищами. Кожна лекція має бути цілісною й закінченою, тоді й слухачі завжди додержуватимуться мети й цілісності, що є найпотрібнішим в історії, «де жодної події не відкинуто без мети» [4, с. 37].

Л.Б.Кулікова зазначає, що думки М.В. Гоголя про історію, викладання, методику й педагогічну майстерність могли і мали б увійти в сучасні вітчизняні підручники з педагогіки, всесвітньої історії, географії, історії України, культурології, історії української літератури й культури взагалі [9, с.119-128].

«Іван Котляревський перший з'єднав українське слово, яке вираз діяльносте духу свого народу з духовною ж діяльністю народів культурного світу. Зробивши це, він розпочав діло оновлення разом з літературою і всієї духовної діяльності свого народу — і цим для рідного народу одкрив шлях до кращої долі, до життя його, яко на-

ції. За це став славен Котляревський, за це шанують і будуть шанувати його пам'ять, доки живе Україна», — писав Панас Мирний на сторінках часопису «Рідний край». У цьому ж номері надруковано і поезію М. Вороного, присвячену І. Котляревському. На відкриття пам'ятника І. Котляревському в Полтаві зібрався весь цвіт тодішньої української інтелігенції [8, с.38-41].

Іван Петрович Котляревський зробив перший крок до створення не лише української національної літератури, а й педагогіки. У поглядах Котляревського на виховання втілені гуманні риси вітчизняної класичної педагогіки. Він вірив у велику силу виховання, мету якого вбачав у підготовці громадян, корисних батьківщині і народу, освічених патріотів.

Займаючись педагогічною діяльністю на посаді попечителя Будинку для виховання дітей бідних дворян у Полтаві, проявляв себе як гуманіст і демократ. Він приязно ставився до дітей, через твори літератури й мистецтва прагнув виховати у них кращі моральні якості. Котляревський був прихильником гармонійного розвитку і всебічного виховання підростаючого покоління. Виступаючи з гуманістичних позицій, схвалював гуманні методи впливу на дитину, надаючи перевагу розповіді, бесіді, роз'ясненню матеріалу, цінував особистий приклад та авторитет педагогів у справі виховання [2].

Видатний український педагог, поет, мандрівний філософ Григорій Савич Сковорода вважав, що через поширення освіти можна зробити життя народу щасливим. Спираючись на таку етико-філософську концепцію та власний педагогічний досвід, Сковорода висловив свої педагогічні погляди у діалогах, віршах, байках, притчах, листах. Зокрема, проблеми виховання піднімаються у таких притчах як, «Благодарний Еродій», «Убогий Жайворонок», «Харківські байки» тощо [12].

Розглянемо принципи, які пропагував у своїх педагогічних поглядах Г.С. Сковорода:

- *гуманістичний підхід у вихованні*, формування мислячої, чуйної, освіченої людини зі світлим розумом та гарячими почуттями, яка б жила на благо народу. Виховним ідеалом Сковороди є людяність, благородство і вдячність;
- першим в історії української педагогічної думки висунув ідею *природного виховання*. На його думку, головне завдання виховання полягає в тому, щоб допомогти розкрити в дитині її природні здібності та спрямувати її на шлях дійсного щастя і служіння батьківщині. У зв'язку з ідеєю спорідненості виховання з природою людини новим в українській педагогіці прозвучало застереження батькам і вихователям про наслідки навчання без урахування природних можливостей дитини;
- *принцип народності у вихованні*. Виховання повинно відповідати інтересам народу, жититися з народних джерел і зберігатися в житті кожного народу. Він указує, що виховання має бути загальнодоступним, безоплатним, охоплювати всі верстви населення, особливо народні маси: «виховання й убогим потрібне» [13];
- *гармонійне виховання* як єдність розумового, фізичного, морального і естетичного виховання;
- *розумове виховання* – важливий елемент педагогічної системи Сковороди. Розум – головний регулятор людської діяльності. Спираючись на знання, людина спроможна пізнати добро і зло, оцінити явища навколишньої дійсності;
- *індивідуальна робота з учнями*. Поряд із лекціями у навчанні він високо цінував доповіді, бесіди, розмови з учнями. Особливого значення надає само-

стійним практичним заняттям учнів у навчанні, серед них називає такі форми, як перекладання рідною мовою іноземних авторів, віршовані перекази прозових творів, листування тощо;

– *трудове виховання*, вважав Сковорода, лежить в основі морального вдосконалення людини, він відмічав корисність і почесність будь-якої праці, професії, що відповідає покликанню людини і приносить користь суспільству;

– *фізичне виховання*, на думку Сковороди, повинно починатися ще до народження дитини і полягати в здоровому способі життя батьків, у турботі про матір у період вагітності і годування дитини. Засобами фізичного виховання називає режим, чистоту, акуратність, правильне харчування, поміркованість у всьому, фізичні вправи, працю і здоровий спосіб життя;

– *провідна роль учителя*. Просвітитель ставив високі вимоги до вчителя, визначав його керівну роль у навчальному процесі. Серед основних рис учителя виділяв любов і повагу до особистості учня, гідність, безкомпромісність, чесність, служіння добру. Безмежна любов до вихованців у нього поєднувалась із великою вимогливістю до них [6].

На кафедрі педагогічної майстерності Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка здійснюється велика робота з вивчення та пропагування спадщини видатних педагогів Полтавщини, яка реалізується через діяльність науково-методичних комплексів кафедри педагогічної майстерності, постійно діючих відкритих семінарів, Клубу педагогічного краєзнавства, проведення наукових та науково-практичних конференцій.

Кафедра педагогічної майстерності є ініціативним центром та координатором наукового функціонування науково-методичних комплексів:

«Кафедра педагогічної майстерності – Полтавський літературно-меморіальний музей В.Г.Короленка – Державний музей-заповідник А.С.Макаренка – літературні та меморіальні музеї Полтавщини»;

«Кафедра педагогічної майстерності – керівники загальноосвітніх закладів м. Полтави та Полтавської області»;

«Кафедра педагогічної майстерності – Мала академія мистецтв – загальноосвітні і позашкільні навчальні заклади Полтавщини»;

«Кафедра педагогічної майстерності – Управління Державного департаменту України з питань виконання покарань у Полтавській області».

У рамках діяльності комплексів проходять зустрічі з нащадками та вихованцями відомих полтавських просвітників – В.Короленка, А.Макаренка, В.Сухомлинського.

Створений у 2003 році при кафедрі педагогічної майстерності студентський Клуб педагогічного краєзнавства є осередком науково-громадської, просвітницької та науково-педагогічної роботи, до якої долучені магістранти та студенти майже всіх факультетів Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Студенти Клубу – активні учасники проведення загальноуніверситетських та загальноміських заходів, присвячених В.Короленку, А.Макаренку, В.Сухомлинському, М.Гоголю, І.Котляревському. Під науковим керівництвом викладачів кафедри студенти працюють у полтавських архівах, проводять наукові дослідження та розвідки, які реалізуються у виступах на науково-практичних конференціях і семінарах, наукових доповідях та статтях.

Таким чином, діяльність кафедри педагогічної майстерності в галузі педагогічного краєзнавства сприяє інтенсифікації творчо-краєзнавчої роботи студентів та науковців; вихованню поваги до самобутньої творчої спадщини видатних педагогів-

земляків, любові до професії вчителя; зміцненню професійної компетентності майбутніх учителів через залучення їх до науково-навчально-дослідної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Волик Лариса*. Педагогічні погляди Миколи Гоголя // Шлях освіти. – № 3(49). – 2008. – С. 51-56.
2. *Волинський П. К.* Иван Котляревський: Життя і творчість. — 3 вид., доп. і перероб. – К.: Дніпро, 1969. – 270 с.
3. *Гоголь Н. В.* Об «Одиссее», переводимой Жуковским. – Т. 6. — М.: Худ. лит-ра, 1987. – С. 198-199.
4. *Гоголь Н. В.* Мысли о географии. Сочинения. – Т. 6. — М.: Худ. лит-ра, 1987. – С. 37-39.
5. *Гончаренко Семен*. Український педагогічний словник – К.: Либідь, 1997. – С.179.
6. Григорій Сковорода. Інтерпретації: Культурологія. Філософія. Педагогіка. Літературознавство: Зб. наук. пр. / Відп. ред.: *В. Т. Поліщук, Ю. В. Тимошенко*. – Черкаси: Вид-во Черкас. держ. ун-ту., 2003. – 194 с.
7. *Гурець М.П.* Краєзнавчий аспект творчості М.В.Гоголя // Зарубіжна література в школах України. – № 11. – 2007. – С.35-37.
8. *Гуць Михайло*. Символ відродження соборної України // Народна творчість та етнографія. – № 5-6. – 2003. – С.38-41.
9. *Кулікова Л.Б.* Сучасний погляд на історико-педагогічні праці М.В.Гоголя // Педагогіка і психологія 2006 № 1 (50). – С.119-128.
10. *Матіяш Валентина*. Педагогічне краєзнавство: сутність, принципи, джерела // Педагогіка і психологія професійної освіти. – №5. – С.113-114.
11. Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали (збірник наукових праць). – К.: Наукова думка, 1992. – 382 с.
12. *Стадниченко В. Я.* Іду за Сковородою: сповідь у любові до вчителя. – К.: Криниця, 2002. – 176 с.
13. *Станіслав Власенко*. Полтавщина — край Гоголя, Петра І, Кочубея і Мазепи // Берегиня. Всеукраїнський народознавчий часопис. – № 1 (56). – 2008. – С. 26 -30.
14. *Сухомлинська О.В.* Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: АПН, 2003. – 68 с.
15. *Хриков Є.М.* Регіональні історико-педагогічні дослідження: спрямованість, значення, методологічні засади // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Луганськ: Альма-матер, 2006. – № 19 (114) – С. 11-16 .
16. *Ярослав Серкіз*. Історичне краєзнавство. Навчально-методичний посібник. – Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти, 1995. – 96 с.

М.В. Гриньова, Н.В. Беляєва

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленко,
г. Полтава

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАФЕДРЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАЙСТЕРСТВА ПО РАЗВИТИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КРАЕВЕДЕНИЯ ПОЛТАВЩИНЫ

В статье обобщено понятие «педагогического краеведения», уточнено его структуру, исследованы педагогические взгляды Н.В.Гоголя, И.П.Котляревського, Г.С.Сковороды, презентован опыт кафедры педагогического мастерства в развитии педагогического краеведения Полтавщины.

Ключевые слова: педагогическое краеведение, краеведческая работа, педагогическое наследие выдающихся полтавчан, кафедра педагогического мастерства, Клуб педагогического краеведения.

M.V.Grynyova, N.V.Belyaeva

THE ACTIVITY OF DEPARTMENT OF PEDAGOGICAL SKILL IN DEVELOPMENT
PEDAGOGICAL ETHNOGRAPHY OF POLTAVA REGION

In the article the notion «pedagogical countrystudy» is generalized and its structure is distinguished. The author researchers pedagogical views of M.V.Gogol, I.P.Kotlyarevsky, G.S. Skovoroda and represents the experience of the pedagogical skill department in the development of the Poltava region countrystudy.

Key words: pedagogical countrystudy, countrystudy work, pedagogical heritage of the prominent Poltavites, pedagogical skill department, Pedagogical countrystudy club

*Одержано 11. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.*